

تأثیر تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی

محمد رضا دهشیری^۱

محمد رضا بهارلو^۲

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۹/۳/۱۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۶/۲۹

فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی ناجا / سال پنجم / شماره پانزدهم - بهار ۱۳۹۹* ۱۷۲-۱۳۹

چکیده

توسعه صنعت گردشگری در هر کشور نشان از ثبات امنیت ملی در آن کشور است و نیز زمانی گردشگری در کشور رونق می‌یابد که توجه دولت برای تأمین امنیت گردشگری بیشتر شده باشد؛ بنابراین، گردشگری ارتباط مستقیمی با مقوله امنیت دارد؛ به ویژه گردشگری مذهبی در کشور ناامنی مانند عراق. این تحقیق، با هدف بررسی تأثیر تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی به نگارش درآمده است. پژوهش حاضر بر مبنای هدف، کاربردی و بر مبنای روش، در زمره پژوهش‌های آمیخته (کیفی و کمی) است و در آن، یک فرضیه اصلی و سه فرضیه فرعی مطرح می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش، نیروهای امنیتی ایرانی و عراقی هستند که با توجه به روزهای عادی و غیرمناسبتی در یک بازه زمانی (پنج ماه نخست سال ۱۳۹۸) حدود ۱۳۰ نیروی ایرانی و ۱۳۰ نیروی عراقی در آن مشارکت نموده‌اند. در جریان تحقیق، با استفاده از فرمول کوکران ۹۷ نیروی امنیتی ایرانی و ۹۷ نیروی امنیتی عراقی با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده، انتخاب شده و پرسشنامه‌ای محقق ساخته که شامل ۳۰ سؤال می‌باشد، بین آنها توزیع شد. این پژوهش توسط نرم‌افزار Spss نسخه ۲۴ اجرا و تجزیه و تحلیل شده است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در تعاملات پلیس ایران و عراق، تصویرسازی ایجابی از جنبه‌های رفتاری، اطلاع‌رسانی و امنیتی موجب تأثیر مثبت بر گردشگری مذهبی شده است. پلیس ایران بر توسعه امنیت و گردشگری مذهبی در عراق تأثیر دارد و پلیس عراق بر توسعه امنیت و گردشگری مذهبی در عراق تأثیرگذار می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: پلیس ایران و عراق، گردشگری مذهبی، نیروهای امنیتی، پلیس، توسعه امنیت

mohammadreza_dehshiri@yahoo.com

muhmdrzabhrloo@gmail.com

۱ دانشجویار علوم سیاسی دانشکده روابط بین‌الملل
۲ کارشناس ارشد روابط بین‌الملل (نویسنده مسئول)

مقدمه

امروزه صنعت گردشگری به‌عنوان صنعتی پویا و دارای ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است (سازمان جهانی جهانگردی، ۲۰۰۷: ۱۱). گردشگری بزرگ‌ترین و پر رونق‌ترین صنعت جهان است و انتظار می‌رود که در قرن بیست و یکم نیز این صنعت پیش‌تاز بوده و سیر صعودی آن ادامه یابد. جهانگردی یک قدرت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بزرگ و البته پدیده‌ای بسیار سیاسی است. طبیعت جهانگردی در هر جامعه‌ای، متأثر از عوامل پیچیده و درهم بافته سیاسی و همچنین، ویژگی‌های جغرافیایی است که دیگران را مجذوب خود می‌کند. در حقیقت، گردشگری دانشی است چند رشته‌ای که اگر بدون انجام تجزیه و تحلیل‌های امنیتی و سیاسی دقیق، توسعه و تکامل یابد، قطعاً کامل نخواهد بود (هال، ۱۳۸۲: ۱۸).

یکی از مواردی که می‌بایست در گردشگری به‌طور جدی مورد تأکید قرار گیرد، بحث امنیت است. آسایش، راحتی و امنیت محیط گردشگری، از مسائل بسیار مهمی است که گردشگران را به یک نقطه از دنیا جلب می‌کند (تاجیک، ۱۳۸۱: ۲۴)؛ بر این اساس، در توسعه گردشگری عوامل متعددی تأثیرگذار هستند و امنیت شاخص‌ترین عامل گسترش گردشگری است. به اعتقاد کارشناسان، میان گردشگری، ثبات و توسعه امنیت، رابطه تعریف شده‌ای وجود دارد؛ چراکه توسعه زیرساخت‌های گردشگری، همکاری دستگاه‌های فرهنگی و تبلیغات مناسب و مشارکت گسترده دستگاه‌های امنیتی و اطلاعاتی، هم‌زمان با توسعه گردشگری، توسعه امنیت ملی را نیز به همراه خواهد داشت. نقش و تأثیر صنعت جهانگردی در گردشگری امنیت ملی یک کشور چنان است که اکثریت کشورهای توسعه‌یافته، با وجود دارا بودن منابع کلان اقتصادی و درآمد، ترجیح می‌دهند که بر صنعت گردشگری متمرکز شوند. حضور مستقیم بازدیدکنندگان و گردشگران در یک کشور علاوه بر توسعه اقتصاد و تبادلات فرهنگی، آن کشور را به‌عنوان یک قطب امن گردشگری به جهانیان معرفی می‌کند؛ تا آنجا که امنیت در معنای گسترده، یکی از مهم‌ترین مسائلی است که در میزان تقاضای گردشگران خارجی برای سفر به کشورهای دیگر تأثیرگذار است.

این صنعت دربردارنده تمامی پدیده‌ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه‌کنندگان و فروشندگان محصولات گردشگری، دولت‌ها و جوامع میزبان، در فرآیند جذب و پذیرایی از گردشگران است (عالی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۸). صنعت گردشگری دربردارنده نتایج و دستاوردهای عمده‌ای نیز می‌باشد که از آن جمله، می‌توان به جنبه اشتغال‌زایی و تأثیر آن بر کارکردهای توسعه‌ای و اقتصادی - اجتماعی در یک منطقه یا کشور اشاره داشت (هولجواک^۱، ۲۰۰۳: ۲).

کشورهای ایران و عراق از دیر باز دارای مشترکات فرهنگی زیادی با یکدیگر بوده اند؛ چراکه این دوکشور علاوه بر دارا بودن دین مشترک، عمده شهروندانشان نیز دارای مذهبی مشترک (شیعه اثنی عشری) می‌باشند و بدین لحاظ، وجود قبور مطهر ائمه اطهار (ع) در هر دو کشور، منجر به تعاملات و تبادل گردشگری مذهبی بین دو کشور گردیده است. همه ساله در ماه صفر، عده زیادی از گردشگران به مناسبت اربعین حسینی به سمت عراق گسیل می‌شوند و حضور این حجم زیاد از گردشگر، مستلزم ایجاد سازوکاری عظیم به منظور تأمین نظم و امنیت در کشور عراق است که با توجه به مشکلات داخلی این کشور، روشن است که پلیس این کشور به تنهایی قادر به تأمین سطح مورد نظر امنیت نخواهد بود؛ بر این اساس، در این شرایط حساس، کشورهای دیگر مانند ایران به کمک این نیروها می‌شتابند. بر این اساس، ضرورت دارد تا تحقیقی مدون پیرامون همکاری پلیس عراق و پلیس ایران در بحث گردشگری مذهبی صورت پذیرد.

پیشینه تحقیق

عنابستانی و محمودی (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان " بررسی تأثیر گردشگری مذهبی بر ارتقای کیفیت زندگی روستاییان (مطالعه موردی: حوزه نفوذ گردشگاهی شهر مشهد)" انجام دادند که از نظر نوع هدف، کاربردی و روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی بود. در این پژوهش، روستاهای دارای بقاع متبرکه که در حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد بودند، به‌عنوان نمونه برای جامعه آماری انتخاب گردیدند. حجم گردشگران مورد بررسی با استفاده از فرمول کوکران ۱۹۶ نفر و حجم جامعه میزبان هم ۱۸۵ نفر تعیین شد. واحد تحلیل در این پژوهش " روستا" بود و اطلاعات مستخرج از پرسشنامه با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل آماری در دو نرم‌افزار

1. Holjovak

SPSS و LISREL مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان دادند که در میان روستاهای مورد بررسی، روستای میامی و حصار دارای بیشترین میانگین (شاخص‌های تحقیق) و روستای خواجه حسین‌آباد دارای کمترین میانگین می‌باشند. همچنین، نتایج نشان دادند که بین گردشگری مذهبی و ابعاد کیفیت زندگی رابطه معناداری وجود دارد و الگوی نهایی لیزرل نشان می‌دهد که گردشگری مذهبی به ترتیب بر بعد کالبدی، اجتماعی، به یک اندازه و بر بعد اقتصادی و زیست محیطی بیشترین تأثیر را دارد؛ بنابراین، برای توسعه گردشگری مذهبی پیشنهادات زیر ارائه گردید: هماهنگی نهادهای محلی و دستگاه‌های اجرایی، افزایش کمیت و کیفیت امکانات بقاع و روستاها و توجه بیشتر همراه با نظارت مناسب به وضعیت خدمات‌رسانی. خلیوند و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان "نقش نیروی انتظامی در امنیت گردشگری" به بررسی نقش نیروی انتظامی در تأمین امنیت گردشگران در استان ایلام پرداختند و پیشرفت‌هایی که ممکن است در اثر افزایش گردشگر برای استان ایجاد شود را مورد بررسی قرار دادند. با توجه به اینکه در مطالعات گردشگری، چارچوب دقیقی برای نمونه‌گیری گردشگران وجود ندارد، جامعه آماری شامل زائران عتبات عالیات که از کشور خارج و تبعه‌های عراقی که از مرز مهران در استان وارد کشور می‌شوند، بود که تعدادی به عنوان نمونه به صورت تصادفی انتخاب شدند و روش مورد استفاده جهت گردآوری داده‌ها، علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای، روش میدانی (استفاده از پرسش‌نامه همراه مصاحبه) بود که نتایج حاصل شده از تبیین داده‌ها، بیانگر وجود رابطه بین متغیر فعالیت‌های ناجا و تأمین امنیت گردشگران می‌باشد.

مکی و خدایی (۱۳۹۴)، پژوهشی با عنوان "امنیت و نقش آن در توسعه صنعت گردشگری" انجام دادند. هدف آنها از این تحقیق، بررسی میزان احساس امنیت اجتماعی گردشگران خارجی در ایران و کشورهای جهان سوم و نیز بررسی موارد تهدیدزا برای امنیت جهانگردان و عوامل تأثیرگذار در آن بوده است و رابطه گردشگری و امنیت - که جوامع و دولت‌ها به شکل مستقیم و غیرمستقیم در آن نقش دارند - مورد تحلیل قرار گرفت.

شهبازپور و میرزایی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیلی بر نقش امنیت در توسعه گردشگری"، با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و بررسی منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی، به بررسی رابط امنیت و توسعه گردشگری پرداختند. بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق، امنیت یکی از ارکان اساسی جذب گردشگر می‌باشد و باید زمینه‌های لازم برای برقراری امنیت، هم در سطح داخلی و هم در سطح خارجی، برای جذب هرچه بیشتر گردشگر فراهم گردد.

محمودیان و میرزازاده (۱۳۹۴) پژوهشی با عنوان «بررسی نقش صنعت توریسم مذهبی در تعمیق روابط میان جمهوری اسلامی ایران و کشور عراق» انجام دادند که در آن تلاش شد تا موقعیت ایران و عراق را به عنوان قطب بین‌المللی توریست فرهنگی و مذهبی معرفی نمایند؛ چراکه موفقیت در این عرصه می‌تواند در تعمیق روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی دو کشور همسایه نقشی کلیدی را ایفا نماید.

دهشیری (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی در ایران» به تبیین ویژگی‌های گردشگری مذهبی و اهمیت آن در رشد و توسعه همه‌جانبه کشور با توجه به سیمای گردشگری مذهبی در ایران پرداخت. این تحقیق در پی پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی است که عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی در کشور کدامند و چه راهبردهایی را می‌توان جهت توسعه گردشگری مذهبی در کشور تدوین و ارائه نمود. در این تحقیق، حمایت‌های معنوی و حمایت‌های مادی، به عنوان متغیر مستقل و توسعه گردشگری مذهبی در کشور، به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است. در نهایت، ضمن بررسی نظرات پژوهشگران مرتبط با پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مرکز ملی مطالعات جهانی‌شدن در کلان شهر تهران، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آماری تحقیق در خصوص رابطه حمایت‌های مادی و معنوی با توسعه گردشگری مذهبی در کشور ارائه شده است. روش به کار گرفته شده در این پژوهش، از نظر هدف کاربردی، از نظر نوع داده‌ها کمی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، توصیفی و از نوع همبستگی است. روش نمونه‌گیری از جامعه در این تحقیق، تصادفی ساده بوده است و روایی و پایایی پرسش‌نامه نیز با استفاده از دیدگاه خبرگان و نیز آزمون آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفته است.

فیروزجاییان گلوگاه و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل کارکردی گردشگری مذهبی در ایران (فراتحلیلی از تحقیقات موجود)» به این نتیجه دست یافتند که در خرده‌نظام زیستی، گردشگری مذهبی موجب بهبود زیرساخت‌های اساسی در منطقه، ایجاد اشتغال، افزایش درآمدها و بهبود اقتصادی شهرهای پذیرای گردشگری می‌شود.

دهشیری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیلی بر نقش امنیت در توسعه گردشگری» به منظور شناخت عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری بین‌المللی در ایران، رویکردها و الگوهای مختلف را مطرح و بررسی نموده است. روش به کار گرفته شده در این پژوهش، از نظر هدف کاربردی، از نظر نوع داده‌ها کمی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، توصیفی و از نوع همبستگی است. جامعه آماری در این پژوهش، مدیران و کارشناسان ارشد سازمان میراث فرهنگی، صنایع

دستی و گردشگری هستند که از نظرها و دیدگاه‌های آنها در تحقیق استفاده شده است. نتایج نشان داد که بین دیدگاه مدیران در ارتباط با عوامل مؤثر بر جذب گردشگر بر حسب متغیرهای زمینه‌ای تفاوت معنادار وجود دارد.

چهادیانی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «تعزیه به عنوان یکی از پتانسیل‌های گردشگری مذهبی» به بررسی این مقوله پرداختن و طبق نتایج بررسی‌ها ۲۱ استراتژی متناسب با پتانسیل‌های تعزیه در ایران استخراج شد که می‌تواند اهمیت و خاستگاه تعزیه در ایران و اهداف و ارزش‌های فرهنگی و هنری آن را بیش از پیش روشن سازد. ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری، با تأکید بر گردشگری مذهبی شهر قم» به بررسی این موضوع پرداختند و نتایج پژوهش نشان داد که استراتژی‌های قابل قبول در برنامه‌ریزی گردشگری مذهبی این شهر، در اولویت نخست استراتژی‌های محافظه‌کارانه قرار دارند و در واقع، استراتژی‌های تهاجمی در اولویت دوم برنامه‌ریزی قرار می‌گیرند.

احمدی شاپورآبادی و سبزابادی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «ظرفیت‌های توسعه گردشگری مذهبی-فرهنگی شهر قم» این موضوع را مورد بررسی قرار دادند و نتیجه پژوهش نشان داد که استفاده بهینه از جاذبه‌های مذهبی، تاریخی و فرهنگی شهر قم در کنار سودآوری اقتصادی آن، منجر به ترویج و گسترش ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی، معرفی ارزش‌های انقلاب و فرهنگ ناب اسلامی-ایرانی و غنا بخشیدن به فرهنگ معنوی در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی می‌شود.

مومنی و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی - فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلان شهر مشهد» به این نتیجه دست یافتند که شهر مشهد افزون بر بهره‌مندی از اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، گردشگری مذهبی-فرهنگی، گرفتار ناپایداری‌های مختلف از جمله اسکان غیررسمی است.

ناتالیا^۱ و همکاران (۲۰۱۶) پژوهشی با عنوان «ضرورت تغییر در نظام مراقبت از بیماری‌ها و آموزش گردشگری در شرایط ورودی واردات» انجام دادند که هدف از این پژوهش، ارزیابی اهمیت گردشگری در چارچوب تعویض واردات بود تا نیاز به تغییر در نظام آموزشی برای مهمان‌نوازی و صنعت گردشگری در شرایط جدید توجیه شود. یافته‌های مقاله، حاکی از اهمیت عملی برای آموزش و توسعه در سازمان صنعت مهمان‌نوازی است که البته برای تمام

1. Natalia

انواع سازمان‌های آموزشی در صنعت مهمان‌نوازی و محققان آموزش بین‌المللی برای صنعت در شرایط جایگزینی واردات اهمیت عملی دارد.

هوی^۱ (۲۰۱۶) در پژوهش خود نشان می‌دهد که توسعه گردشگری بر کیفیت زندگی نقش موثری داشته‌است و عامل اقتصادی بیشترین تأثیر را پذیرفته‌است. همچنین، گردشگری بر ابعاد متفاوت کیفیت زندگی مانند اشتغال و درآمد و کیفیت مسکن، تأثیر مثبت و بر ابعاد بهداشتی و محیطی و کیفیت سلامت، تأثیر منفی داشته‌است. همچنین، کسانی که در حوزه گردشگری فعالیت می‌کنند، از زندگی خود راضی‌تر هستند و نگرش ساکنان به صنعت گردشگری، به محل زندگی آنان بستگی دارد. همچنین، گردشگری سبب ایجاد اثرات مثبت بر روی زندگی خانوادگی، زندگی اجتماعی، اوقات فراغت زندگی و زندگی فرهنگی در رابطه با دیگران می‌شود.

کیم^۲ و همکاران (۲۰۱۵) پژوهشی با عنوان "ارزیابی تأثیرات ادراکی اجتماعی حوادث گردشگری در مقیاس بزرگ" انجام دادند که هدف از این مطالعه، توسعه و آزمایش یک مقیاس چند بعدی برای ارزیابی تأثیرات درک‌شده اجتماعی یک رویداد گردشگری ورزشی بزرگ است. این مطالعه، ماهیت چند بعدی تأثیرات اجتماعی درک‌شده را نشان داد و به درک بهتر چگونگی برخورد ساکنان محلی با تأثیرات مرتبط با یک رویداد گردشگری ورزشی بزرگ پرداخت.

یزمایلو و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان "گردشگری مذهبی، پدیده‌ای اجتماعی - فرهنگی در دنیای امروز" به این نتیجه دست یافتند که با توسعه گرایش‌های نوآورانه در زمینه اقتصاد بومی گردشگری در آینده‌ای نزدیک، می‌توان با ارائه محصولات ویژه گردشگری مذهبی پا به عرصه بازار بین‌المللی نهاد.

ایری^۳ و همکاران (۲۰۱۴) پژوهشی با عنوان "بخش بلند آموزش و تحقیقات گردشگری" انجام دادند. هدف این مطالعه، بررسی موقعیت گردشگری با استفاده از معیارهای مشابه برای آموزش، تحقیق و تأثیر و برای سه کشور مختلف، استرالیا، چین و انگلستان است و نقاط قوت و ضعف‌های گردشگری را از منظر مدیریتی برجسته می‌کند؛ اما در عین حال، گستره نسبی این نگاه مدیریتی را نیز در بر می‌گیرد و به نیاز جامعه گردشگری برای تقویت تأمین آن و گسترش چشم‌انداز تصمیم‌گیران اشاره دارد.

1. Hui
2. Kim
3. Airey

آلمیدا گارسا^۱ و همکاران (۲۰۱۴) نیز پژوهشی با عنوان "نگرش ساکنان نسبت به تأثیرات گردشگری" انجام دادند که یک بحث در مورد محدودیت‌های روش‌ها و نظریه‌های توسعه‌یافته برای مطالعه نگرش‌های ساکنان نسبت به گردشگری ایجاد می‌کند.

مبانی نظری تحقیق

گردشگری مذهبی

سفر راهی است برای آشنایی افراد با فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف و مسیری است که اشخاص را با وجود تفاوت‌ها و اختلاف‌ها، به یکدیگر پیوند می‌دهد. گردشگری مذهبی از قرن‌ها پیش در سراسر دنیا وجود داشته است و قدمت آن به قدمت فرهنگ دینی تمامی ادیان است. به طور کلی، گردشگری مذهبی به سفرهایی اطلاق می‌شود که اصلی‌ترین هدف آنها تجربه مذهبی باشد و ممکن است گردشگران مذهبی بارها به یک مکان مذهبی خاص سفر کنند و یک بار رفتن به آن مکان، آنها را از سفرهای مکرر باز نمی‌دارد (محمودی، ۱۳۹۳: ۱۲).

در حقیقت، گردشگری مذهبی تنها سفری است که موانع آب و هوایی تأثیری بر وقوع آن ندارد. در دیگر اشکال گردشگری، شرایط جوی تأثیر به‌سزایی در انتخاب مقصد سفر دارند و تغییرات آب و هوایی بر تعداد گردشگران و میزان بازدید آنها از شهرهای گردشگری بسیار موثر است اما گردشگری مذهبی بر این تغییرات غلبه می‌کند. مردم به‌خاطر اعتقادات خود، حتی در شرایط سخت و دشوار نیز تمایل به سفر دارند (جعفری صمیمی و خیره، ۱۳۹۴: ۸۹).

نخست باید به این نکته اشاره کرد که واژه «گردشگری مذهبی» را نمی‌توان با واژه «زیارت» جایگزین نمود. در زیارت، شخص به قصد زیارت و انجام اعمال مذهبی به مکان مقدس مذهبی دین خود می‌رود (برای مثال، شیعیان به قصد زیارت و انجام اعمال مذهبی به حرم امام رضا (ع) در مشهد سفر می‌کنند) اما در گردشگری مذهبی، هدف از سفر فقط زیارت و انجام اعمال مذهبی نیست و طیف گسترده‌تری را شامل می‌شود؛ برای مثال، حضور در کنفرانس مذهبی، رویدادهای فرهنگی - مذهبی و اجرای کنسرت موسیقی مذهبی نیز جزو گردشگری مذهبی محسوب می‌شوند (محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۱).

بر این اساس، می‌توان گفت که در گردشگری مذهبی دو نوع گردشگر وجود دارد: دسته نخست، زائران یا کسانی که هدف آنها از سفر فقط انجام امور مذهبی است و زمان دقیق و مدت اقامت آنها در مقصد، به اوقات فراغتشان بستگی ندارد و دسته دوم، گردشگر مذهبی که فقط

1. Almida Garsa

به خاطر زیارت سفر نمی‌کند و ممکن است در این سفر، علاوه بر انجام امور مذهبی و زیارت، از مکان‌های غیرزیارتی و تفریحی نیز بازدید کند اما اولویت اول سفر آنها زیارت است. البته، در این خصوص، یک دسته‌بندی دیگر نیز وجود دارد: گردشگرانی که از اماکن مذهبی دین خود بازدید می‌کنند و گردشگرانی که از اماکن مذهبی ادیان دیگر دیدن می‌کنند.

دیپلماسی عمومی انتظامی

در عصر اطلاعات، قدرت نرم بیش از قدرت سخت (به معنای توانایی نظامی و اقتصادی) متقاعدکننده و جاذبه آفرین است. در چنین شرایطی، بهره‌گیری از جریان‌های اطلاعاتی به منظور انتقال ارزش‌ها و فرهنگ هر واحد سیاسی و در نتیجه، تأمین منافع ملی آن واحد، ضروری به نظر می‌رسد. اگر بر این امر تأکید داشته باشید که در دوران موجود، ابزارهای رسانه‌ای نقش مؤثری در گسترش ارتباطات کشورهای مختلف ایجاد می‌کنند، طبیعی است که در چنین شرایطی، امکان بهره‌گیری از نشانه‌ها و ابزارهای ارتباطی بین‌فرهنگی در قالب تئوری دیپلماسی عمومی، از اهمیت و مطلوبیت بیشتری برخوردار خواهد شد (صادقی و عسگرخانی، ۱۳۹۰: ۹۲۸).

دیپلماسی عمومی، افکار عمومی را هدف قرار می‌دهد و از لحاظ پیامدها و نتایج، از همان اهمیت ارتباطات دیپلماتیک پنهان و سنتی بین سران کشورها برخوردار است. اطلاعات نقش مهمی در این رابطه ایفا می‌کند و می‌توان گفت که اطلاعات، قدرت است. اگر قدرت نرم شامل شکل دادن به تصورات دیگر کشورها نیز باشد، در این صورت، اطلاعات یک منبع مهم قدرت نرم محسوب می‌شود. اگر کشورها بتوانند اطلاعات لازم برای تأثیرگذاری منطقه‌ای را تولید کنند و اگر این‌گونه اطلاعات در چارچوب امنیت نرم‌افزاری سازماندهی شود، طبیعی است که امکان تأثیرگذاری بر فرهنگ سیاسی و گروه‌های اجتماعی کشورهای رقیب وجود خواهد داشت. دیپلماسی عمومی نماد مقابله با نهادهایی محسوب می‌شود که عامل تهدید برای منافع قدرت‌های بزرگ تلقی می‌شوند. دیپلماسی عمومی دارای سه بعد مختلف است که بعد اول آن، عبارت است از ارتباطات روزانه در قالب مطبوعات داخلی و به خصوص، مطبوعات خارجی که چارچوب و زمینه تصمیمات سیاست داخلی و خارجی را تبیین می‌کند و این امر می‌تواند در روند هنجارسازی سیاسی و امنیتی ایفای نقش کند. طبعاً می‌توان راهبردهای مربوط به دیپلماسی عمومی را در زمره نظریات کاربردی امنیت بین‌الملل در عصر بحران‌های

تصادف‌یابنده استراتژیک دانست. هرگاه قطارهای سیاسی با مخاطرات امنیتی روبه‌رو شوند، طبیعی است که از ابزارها و روندهایی استفاده می‌کنند که برای آنها هزینه‌های محدودتری را در بر داشته باشد (رفیع و نیکروش، ۱۳۹۲: ۱۰۷).

جمهوری اسلامی به عنوان مهم‌ترین همسایه عراق در مرزهای شرقی این کشور، بیش از سایر کشورهای منطقه از تحولات به وقوع پیوسته تأثیر پذیرفته است و عراق از اهمیت زیادی در سیاست‌های راهبردی ایران برخوردار می‌باشد؛ به همین دلیل، تدوین راهبرد مناسب در مواجهه با تحولات کنونی و آینده، ضرورت بسیار یافته است. امروز عراق بیش از هر زمان دیگری نیازمند قدرت نرم کشورهای همسایه - به خصوص جمهوری اسلامی ایران - برای تأمین امنیت و ثبات در آن کشور جنگ‌زده است (عطایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۱).

اثر پیاده‌روی اربعین بر توسعه گردشگری مذهبی

پیش‌تر بیان گردید که گردشگری دینی از جمله مهم‌ترین گونه‌های گردشگری در جهان است که سبک و سیاق آن با سایر گونه‌های گردشگری متفاوت است و در سال‌های اخیر، افراد زیادی با گرایش‌های مختلف به این گونه گردشگری علاقه‌مند شده‌اند. با توجه به طیف انگیزه‌های گوناگونی که در سفر به اماکن مقدس وجود دارد، پیاده‌روی اربعین به‌عنوان یکی از مهم‌ترین رویدادهای گردشگری دینی در سال‌های اخیر توانسته است در توسعه گردشگری کشور عراق سهم به‌سزایی را ایفا نماید. چه بسا حضور میلیون‌ها نفر در سرزمین عراق که به‌عنوان یکی از مناطق ناامن خاورمیانه در جهان مطرح است، خود، عنصری است که خواهد توانست ذهنیت‌های منفی به وجود آمده را که عامل مهمی در مراودات سیاسی و منطقه‌ای به شمار می‌رود، تقلیل دهد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳-۲۱).

"اربعین" که مصادف است با چهلمین روز شهادت امام حسین (ع) و شهدای مظلوم کربلا، از جمله رویدادهای مذهبی ویژه در دین اسلام و به‌ویژه در میان شیعیان است که نه‌تنها به‌عنوان مراسم چهلم حضرت سیدالشهدا (ع) برگزار می‌شود، بلکه از قول امام معصوم (ع)، به‌عنوان نشان و نماد ایمان و باور دینی در دین اسلام معرفی شده است.

در اربعین، زائران حسینی، مسیر نجف به کربلا - به طول ۸۰ کیلومتر - را به‌صورت پیاده و در مدت سه روز در یک راهپیمایی آمیخته با به‌جا آوردن سنت دینی، تعمیق روحیه همکاری و همیاری، توسعه روابط دینی و انسانی طی می‌کنند و آمارها حکایت از این دارند که در سال‌های اخیر و با فراهم شدن شرایط، نزدیک به ۲۰ میلیون نفر در این رویداد عظیم مذهبی و گردشگری

شرکت می‌کنند که همین امر می‌تواند موضوع پژوهش و رساله‌های دانشجویی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی و به‌ویژه رشته‌های مرتبط با گردشگری باشد. بر این اساس، تحقیق حاضر، با هدف بررسی تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی نگاشته شد و با توجه به مبانی نظری ذکرشده، فرضیه‌های پژوهش به شرح زیر تدوین گردید:

فرضیه اصلی:

تعاملات پلیس ایران و عراق از رهگذر تصویرسازی ایجابی از جنبه‌های رفتاری، اطلاع‌رسانی و امنیتی موجب تأثیر مثبت بر گردشگری مذهبی شده است.

فرضیه‌های فرعی:

- ۱- امنیت بر توسعه گردشگری مذهبی تأثیر دارد.
- ۲- پلیس ایران بر توسعه امنیت و توسعه گردشگری مذهبی در عراق تأثیر دارد.
- ۳- پلیس عراق بر توسعه امنیت و توسعه گردشگری مذهبی در عراق تأثیر دارد.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ روش، آمیخته (کیفی و کمی) و از لحاظ هدف، کاربردی می‌باشد و جامعه آماری این پژوهش، نیروهای امنیتی ایرانی و عراقی هستند که با توجه به روزهای عادی و غیرمناسبتی در یک بازه زمانی (پنج ماه نخست سال ۱۳۹۸) حدود ۱۳۰ نیروی ایرانی و ۱۳۰ نیروی عراقی در آن مشارکت نموده‌اند. از آنجا که حجم جامعه آماری برای هر گروه، ۱۳۰ نفر می‌باشد، نمونه‌گیری جهت جمع‌آوری داده‌ها از تمامی نیروهای امنیتی ایرانی و عراقی در بازه زمانی انجام تحقیق و با استفاده از فرمول کوکران با سطح خطای پنج درصد ۳۴۷ نفر است و روش نمونه‌گیری در این پژوهش، از نوع طبقه‌بندی شده می‌باشد. در این پژوهش، از پرسشنامه‌ای محقق ساخته که شامل ۳۰ سؤال و با دو زبان فارسی (مخصوص نیروهای امنیتی ایرانی) و عربی (مخصوص نیروهای امنیتی عراقی) می‌باشد، استفاده شده است که روایی آن از طریق آزمون KMO و آزمون کرویت بارتلت مورد بررسی قرار گرفته است که شرح آن در جدول ۱ آمده است. پایایی آن نیز از طریق آلفای کرونباخ در نرم‌افزار spss به دست آمده است که به دلیل اینکه مقدار آلفای کرونباخ همه متغیرهای آن (امنیت ۰/۹۸۰، پلیس ایران ۰/۹۸۶ و پلیس عراق ۰/۹۸۳) بالای ۰/۷ می‌باشد دارای پایایی می‌باشد. این پرسش‌نامه به‌وسیله طیف

لیکرت پنج‌تایی مقیاس بندی شده است. همچنین، با توجه به اینکه متغیرهای پژوهش از چند بُعد (مولفه) تشکیل شده‌اند، از شاخص KMO و آزمون بارتلت استفاده گردیده است. بر اساس این دو آزمون، داده‌ها زمانی برای تحلیل عاملی مناسب هستند که شاخص KMO بیشتر از ۰/۶ و نزدیک به یک و Sig آزمون بارتلت کمتر از ۰/۰۵ باشد. برای تأیید روایی پژوهش، ابتدا پرسش‌نامه بین ۳۰ نفر از آزمودنی‌ها (۱۵ ایرانی و ۱۵ عراقی) توزیع و مورد آزمون قرار گرفت که خروجی آن در جدول زیر ارائه گردیده است.

جدول ۱: نتایج آزمون KMO و آزمون کرویت بارتلت

۰/۶۳۹	KMO آزمون	
۲۴۳۲/۶۱۸	خی دو	آزمون بارتلت
۴۳۵	درجه آزادی	
۰/۰۰۰	معناداری (Sig)	

با توجه به جدول ۱، مقدار شاخص KMO برابر با ۰/۶۳۹ و بزرگ‌تر از ۰/۶ است؛ بنابراین، تعداد نمونه (تعداد پاسخ‌دهندگان) برای تحلیل عاملی کافی است. همچنین، مقدار Sig آزمون بارتلت، کوچک‌تر از ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار الگوی عاملی مناسب است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها

جدول ۲ و ۳ مقادیر میانگین، انحراف استاندارد، واریانس، کشیدگی و چولگی متغیرهای تحقیق برای پاسخ‌دهندگان ایرانی و عراقی را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج این جدول‌ها، میانگین مربوط به متغیر تعاملات برای پاسخ‌دهندگان ایرانی ۴/۱۵ و برای پاسخ‌دهندگان عراقی ۳/۸۵، میانگین مربوط به متغیر امنیت برای پاسخ‌دهندگان ایرانی ۴/۱۷ و برای پاسخ‌دهندگان عراقی ۳/۸۷، میانگین مربوط به متغیر پلیس ایران برای پاسخ‌دهندگان ایرانی ۴/۱۳ و برای پاسخ‌دهندگان عراقی ۳/۸۰ و میانگین مربوط به متغیر پلیس عراق برای

پاسخ‌دهندگان ایرانی ۴/۲۷ و برای پاسخ‌دهندگان عراقی ۳/۹۸ به‌دست آمده‌است.

جدول ۲: آمار توصیفی پاسخ‌دهندگان ایرانی

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	واریانس	کشیدگی	چولگی
تعاملات	۹۷	۴/۱۵	۱/۰۱۴	۱/۰۲۸	۱/۵۷۵	-۰/۳۵۹
امنیت	۹۷	۴/۱۷	۱/۰۲۱	۱/۰۴۲	۱/۵۷۵	-۱/۳۸۱
پلیس ایران	۹۷	۴/۱۳	۱/۰۱۷	۱/۰۳۴	۱/۴۲۱	-۱/۳۰۶
پلیس عراق	۹۷	۴/۲۷	۰/۹۱۹	۰/۸۴۴	۲/۳۱۰	-۱/۴۶۸

جدول ۳: آمار توصیفی پاسخ‌دهندگان عراقی

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	واریانس	کشیدگی	چولگی
تعاملات	۹۷	۳/۸۵	۱/۲۵۰	۱/۵۶۲	-۰/۵۷۰	-۰/۷۶۷
امنیت	۹۷	۳/۸۷	۱/۲۶۳	۱/۵۹۶	-۰/۴۱۶	-۰/۸۵۰
پلیس ایران	۹۷	۳/۸۰	۱/۳۵۱	۱/۸۲۶	-۰/۵۷۹	-۰/۸۲۵
پلیس عراق	۹۷	۳/۹۸	۱/۱۴۵	۱/۳۱۲	۰/۰۳۹	-۰/۹۳۶

همچنین، آمار پاسخ به ۳۰ سؤال پرسش‌نامه از سوی شرکت‌کنندگان، به صورت زیر می‌باشد:

جدول ۴: آمار پاسخ به سؤالات از سوی پاسخ‌دهندگان ایرانی

کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم	کاملاً مخالفم	سوال
۶۰	۲۰	۱۵	۱	۱	۱- با استقرار پاسگاه‌های انتظامی در سطح شهرهای مرزی و راهنمایی مسافران و گردشگران و رفتار توأم با مسئولیت‌پذیری نیروهای انتظامی، تصویر مطلوبی از ایران نزد گردشگران مذهبی ایجاد شده‌است.
۳۸	۳۵	۱۱	۱۰	۳	۲- تذکرات پلیس ایران و عراق در مورد رعایت هنجارها و ارزش‌های مذهبی در مرز و شهرهای مرزی از سوی گردشگران مطلوب بوده‌است.
۴۶	۳۷	۵	۵	۴	۳- ارائه خدمات مبتنی بر قانون و برخورد توأم با احترام نیروهای انتظامی موجب بهبود فضای گردشگری مذهبی شده‌است.
۴۴	۳۸	۱۱	۲	۲	۴- همکاری پلیس ایران و عراق در پاسخ‌گویی به‌موقع به گردشگران مذهبی، تصویر مطلوبی از پلیس را نزد گردشگران رقم زده‌است.

۴۸	۳۷	۵	۵	۲	۵- تقویت منش فرهنگی و افزایش حس اعتماد و احترام به گردشگران و زائران از سوی پلیس ایران و عراق، موجب تقویت فضای گردشگری مذهبی شده است.
۵۴	۱۹	۱۸	۴	۲	۶- برپایی ایستگاه‌های صلواتی در مسیر حرکت کاروان‌ها و اهدای هدایا به گردشگران از سوی عقیدتی سیاسی ناجا موجب افزایش گردشگران مذهبی شده است.
۴۶	۳۹	۱	۷	۴	۷- عملکرد مطلوب و رفتار مناسب نیروهای پلیس در حین انجام وظیفه نسبت به گردشگران و زائران، موجب تقویت گردشگری مذهبی شده است.
۴۶	۲۶	۱۳	۸	۴	۸- خوش رفتاری مأموران نیروی انتظامی ایران و عراق در هنگام برخورد با زائران، موجب افزایش گردشگری مذهبی شده است.
۴۸	۴۱	۴	۱	۳	۹- برخورداری نیروهای پلیس از تخصص و آموزش‌های حرفه‌ای در رفتار با زائران، زمینه را برای انجام توأم با آرامش مناسک مذهبی از سوی گردشگران مذهبی آسان‌تر کرده است.
۳۸	۴۰	۱۲	۵	۲	۱۰- توجه مأموران نیروی انتظامی نسبت به خواسته‌های زائران و گردشگران و تکریم آنها، زمینه را برای جذب گردشگران مذهبی مهیا کرده است.

۳۲	۳۰	۲۳	۷	۵	۱۱- همکاری پلیس ایران و عراق در اطلاع‌رسانی به مردم و گردشگران مذهبی از طریق بروشور، موجب افزایش اقبال به سفر به ایران شده‌است.
۴۴	۳۷	۱۰	۴	۲	۱۲- دسترسی آسان گردشگران مذهبی به مأموران نیروی انتظامی ایران و عراق، زمینه تبادل اطلاعات و خواسته‌ها را بین پلیس و گردشگران مذهبی فراهم کرده‌است.
۵۴	۳۴	۳	۴	۲	۱۳- اطلاع‌رسانی موارد امنیتی از سوی پلیس ایران و عراق از طریق رسانه‌ها و مطبوعات به گردشگران، موجب تأمین امنیت زائران شده‌است.
۵۲	۳۲	۱۰	۱	۲	۱۴- راهنمایی گردشگران با استقرار پایگاه اطلاع‌رسانی توسط پلیس ایران و عراق، تصویر مطلوبی از نیروی انتظامی را نزد گردشگران دو کشور ایجاد کرده‌است.
۳۸	۴۷	۸	۱	۳	۱۵- استفاده عقیدتی سیاسی ناجا از بروشورها در آگاهی‌دادن به گردشگران و زائران مذهبی، موجب تسهیل در تردد این گردشگران شده‌است.
۴۸	۳۳	۷	۶	۳	۱۶- نصب بنرهای اطلاع‌رسانی در سطح شهر با موضوع محرم و اربعین توسط عقیدتی سیاسی ناجا، موجب توسعه گردشگری مذهبی شده‌است.

۴۴	۳۲	۱۳	۵	۳	۱۷- تحت پوشش قرارگرفتن گردشگران توسط مأمورین گشت و کنترل پلیس در ترمینال و فرودگاه و پایانه‌های خروجی شهر، سبب توسعه گردشگری مذهبی شده‌است.
۴۸	۳۶	۴	۶	۳	۱۸- رصد و کنترل تمامی خطرات احتمالی موجود - اعم از سارقین و مزاحمت‌های خیابانی - در مسیر گردشگران توسط پلیس ایران و عراق، سبب ایجاد فضای امن برای گردشگران مذهبی شده‌است.
۴۴	۳۴	۱۳	۴	۲	۱۹-رسیدگی پلیس و گشت‌های انتظامی به موارد جنایی، فضای ایمنی را برای گردشگران مذهبی ایجاد کرده‌است.
۴۸	۳۶	۶	۳	۴	۲۰- جدیت پلیس ایران و عراق در بازرسی و پیگیری شکایت گردشگران، موجب تقویت فضای گردشگری دینی شده‌است.
۵۰	۳۶	۸	۳	۰	۲۱-همکاری پلیس اجتماعی ایران و عراق برای برقراری امنیت و آرامش در مواردی که گردشگران مورد بزه قرار می‌گرفتند، موجب تأمین امنیت اجتماعی زائران و تقویت فضای گردشگری مذهبی شده‌است.

۴۴	۳۹	۹	۴	۱	۲۲- حضور پلیس آگاهی در میداين اصلی و شلوغ شهر، موجب فضای امنی برای گردشگران مذهبی شده است.
۵۲	۳۱	۹	۴	۱	۲۳- جدیت پلیس آگاهی ایران و عراق در برخورد با افراد سابقه دار، موجب تثبیت امنیت گردشگران در شهرهای مذهبی شده است.
۵۰	۳۲	۱۵	۰	۰	۲۴- قراردادان چک لیست امنیتی در اختیار کاروانها توسط پلیس آگاهی، فضای ایمنی را برای گردشگران مذهبی ایجاد کرده است.
۵۶	۳۶	۵	۰	۰	۲۵- دقت پلیس ایران و عراق در مأموریت و داشتن گشت در طول شبانه روز، سبب احساس امنیت در نزد زائران و گردشگران مذهبی شده است.
۵۲	۳۴	۹	۱	۱	۲۶- جمع آوری خبرهای امنیتی و اطلاعاتی و رصد تمامی راههای نفوذ توسط حفاظت اطلاعات پلیس، موجب ایجاد فضای امن برای گردشگران مذهبی شده است.
۴۴	۳۶	۱۱	۳	۳	۲۷- بازجویی نیروهای انتظامی از افراد مشکوک در بین مردم، بستر امنی را برای گردشگران مذهبی پدید آورده است.

۵۸	۲۸	۹	۲	۰	۲۸- امنیت جاده‌ای در مسیرهای گردشگری، زمینه را برای توسعه گردشگری مذهبی فراهم آورده‌است.
۵۲	۳۴	۶	۴	۱	۲۹- حفظ امنیت برای گردشگران و زائران از سوی مأموران نیروی انتظامی، زمینه را برای توسعه گردشگری مذهبی فراهم کرده‌است.
۴۶	۳۶	۹	۵	۱	۳۰- حساسیت و دقت لازم پلیس در انجام مأموریت‌های امنیتی محوله، زمینه را برای تقویت زیرساخت‌های گردشگری مذهبی فراهم ساخته‌است.

همان‌طور که در جدول ۴ مشخص شده‌است، در فرضیه فرعی اول، بیشتر پاسخ‌دهندگان ایرانی به سؤال ۱ (با استقرار پاسگاه‌های انتظامی در سطح شهرهای مرزی و راهنمایی مسافران و گردشگران و رفتار توأم با مسئولیت‌پذیری نیروهای انتظامی، تصویر مطلوبی از ایران نزد گردشگران مذهبی ایجاد شده‌است)، در فرضیه فرعی دوم، به سؤال ۱۳ (اطلاع‌رسانی موارد امنیتی از سوی پلیس ایران و عراق از طریق رسانه‌ها و مطبوعات به گردشگران، موجب تأمین امنیت زائران شده‌است) و در فرضیه فرعی سوم، به سؤال ۲۸ (امنیت جاده‌ای در مسیرهای گردشگری، زمینه را برای توسعه گردشگری مذهبی فراهم آورده‌است) جواب "کاملاً موافقم" داده‌اند.

جدول ۵: آمار پاسخ به سؤالات از سوی پاسخ‌دهندگان عراقی

کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم	کاملاً مخالفم	سوال
۶۴	۱۹	۱۰	۲	۲	۱- با استقرار پاسگاه‌های انتظامی در سطح شهرهای مرزی و راهنمایی مسافران و گردشگران و رفتار توأم با مسئولیت‌پذیری نیروهای انتظامی، تصویر مطلوبی از ایران نزد گردشگران مذهبی ایجاد شده‌است.
۵۶	۲۳	۱۲	۳	۳	۲- تذکرات پلیس ایران و عراق در مورد رعایت هنجارها و ارزش‌های مذهبی در مرز و شهرهای مرزی از سوی گردشگران مطلوب بوده‌است.
۵۰	۲۴	۱۳	۷	۳	۳- ارائه خدمات مبتنی بر قانون و برخورد توأم با احترام نیروهای انتظامی موجب بهبود فضای گردشگری مذهبی شده‌است.
۵۶	۲۲	۱۲	۱	۶	۴- همکاری پلیس ایران و عراق در پاسخ‌گویی به‌موقع به گردشگران مذهبی، تصویر مطلوبی از پلیس را نزد گردشگران رقم زده‌است.
۴۶	۳۰	۱۲	۷	۲	۵- تقویت منش فرهنگی و افزایش حس اعتماد و احترام به گردشگران و زائران از سوی پلیس ایران و عراق، موجب تقویت فضای گردشگری مذهبی شده‌است.

۵۶	۲۲	۱۴	۴	۱	۶- برپایی ایستگاه‌های صلواتی در مسیر حرکت کاروان‌ها و اهدای هدایا به گردشگران از سوی عقیدتی سیاسی ناجا موجب افزایش گردشگران مذهبی شده‌است.
۴۶	۳۷	۷	۵	۲	۷- عملکرد مطلوب و رفتار مناسب نیروهای پلیس در حین انجام وظیفه نسبت به گردشگران و زائران، موجب تقویت گردشگری مذهبی شده‌است.
۵۶	۲۲	۱۶	۲	۱	۸- خوش رفتاری مأموران نیروی انتظامی ایران و عراق در هنگام برخورد با زائران، موجب افزایش گردشگری مذهبی شده‌است.
۵۸	۲۸	۵	۴	۲	۹- برخورداری نیروهای پلیس از تخصص و آموزش‌های حرفه‌ای در رفتار با زائران، زمینه را برای انجام توأم با آرامش مناسک مذهبی از سوی گردشگران مذهبی آسان‌تر کرده‌است.
۴۸	۲۸	۱۴	۳	۴	۱۰- توجه مأموران نیروی انتظامی نسبت به خواسته‌های زائران و گردشگران و تکریم آنها، زمینه را برای جذب گردشگران مذهبی مهیا کرده‌است.
۶۰	۲۱	۵	۷	۴	۱۱- همکاری پلیس ایران و عراق در اطلاع‌رسانی به مردم و گردشگران مذهبی از طریق برونشور، موجب افزایش اقبال به سفر به ایران شده‌است.

۵۲	۱۹	۲۵	۱	۰	۱۲- دسترسی آسان گردشگران مذهبی به مأموران نیروی انتظامی ایران و عراق، زمینه تبادل اطلاعات و خواسته‌ها را بین پلیس و گردشگران مذهبی فراهم کرده‌است.
۶۴	۱۴	۱۸	۱	۰	۱۳- اطلاع‌رسانی موارد امنیتی از سوی پلیس ایران و عراق از طریق رسانه‌ها و مطبوعات به گردشگران، موجب تأمین امنیت زائران شده‌است.
۵۴	۲۱	۱۱	۷	۴	۱۴- راهنمایی گردشگران با استقرار پایگاه اطلاع‌رسانی توسط پلیس ایران و عراق، تصویر مطلوبی از نیروی انتظامی را نزد گردشگران دو کشور ایجاد کرده‌است.
۵۸	۲۰	۱۱	۳	۵	۱۵- استفاده عقیدتی سیاسی ناجا از بروشورها در آگاهی‌دادن به گردشگران و زائران مذهبی، موجب تسهیل در تردد این گردشگران شده‌است.
۶۰	۲۳	۱۰	۴	۰	۱۶- نصب بنرهای اطلاع‌رسانی در سطح شهر با موضوع محرم و اربعین توسط عقیدتی سیاسی ناجا، موجب توسعه گردشگری مذهبی شده‌است.
۵۶	۲۲	۱۴	۱	۴	۱۷- تحت پوشش قرارگرفتن گردشگران توسط مأمورین گشت و کنترل پلیس در ترمینال و فرودگاه و پایانه‌های خروجی شهر، سبب توسعه گردشگری مذهبی شده‌است.

۵۶	۵۲	۲۱	۱	۳	۱۸- رصد و کنترل تمامی خطرات احتمالی موجود - اعم از سارقین و مزاحمت‌های خیابانی - در مسیر گردشگران توسط پلیس ایران و عراق، سبب ایجاد فضای امن برای گردشگران مذهبی شده‌است.
۴۸	۲۶	۱۰	۱۲	۱	۱۹-رسیدگی پلیس و گشت‌های انتظامی به موارد جنایی، فضای ایمنی را برای گردشگران مذهبی ایجاد کرده‌است.
۵۰	۱۸	۱۸	۵	۶	۲۰- جدیت پلیس ایران و عراق در بازرسی و پیگیری شکایت گردشگران، موجب تقویت فضای گردشگری دینی شده‌است.
۶۰	۱۸	۱۳	۳	۳	۲۱-همکاری پلیس اجتماعی ایران و عراق برای برقراری امنیت و آرامش در مواردی که گردشگران مورد بزه قرار می‌گرفتند، موجب تأمین امنیت اجتماعی زائران و تقویت فضای گردشگری مذهبی شده‌است.
۴۸	۳۲	۱۱	۳	۳	۲۲- حضور پلیس آگاهی در میادین اصلی و شلوغ شهر، موجب فضای امنی برای گردشگران مذهبی شده‌است.
۵۳	۲۳	۱۱	۶	۴	۲۳- جدیت پلیس آگاهی ایران و عراق در برخورد با افراد سابقه‌دار، موجب تثبیت امنیت گردشگران در شهرهای مذهبی شده‌است.

۵۲	۲۴	۱۳	۷	۱	۲۴- قراردادان چک لیست امنیتی در اختیار کاروان‌ها توسط پلیس آگاهی، فضای ایمنی را برای گردشگران مذهبی ایجاد کرده‌است.
۶۲	۲۵	۷	۳	۰	۲۵- دقت پلیس ایران و عراق در مأموریت و داشتن گشت در طول شبانه روز، سبب احساس امنیت در نزد زائران و گردشگران مذهبی شده‌است.
۵۳	۲۲	۱۱	۵	۶	۲۶- جمع‌آوری خبرهای امنیتی و اطلاعاتی و رصد تمامی راه‌های نفوذ توسط حفاظت اطلاعات پلیس، موجب ایجاد فضای امن برای گردشگران مذهبی شده‌است.
۵۴	۲۶	۹	۲	۶	۲۷- بازجویی نیروهای انتظامی از افراد مشکوک در بین مردم، بستر امنی را برای گردشگران مذهبی پدید آورده‌است.
۱۲	۲۲	۱۱	۱۰	۲	۲۸- امنیت جاده‌ای در مسیرهای گردشگری، زمینه را برای توسعه گردشگری مذهبی فراهم آورده‌است.
۴۸	۳۴	۶	۲	۷	۲۹- حفظ امنیت برای گردشگران و زائران از سوی مأموران نیروی انتظامی، زمینه را برای توسعه گردشگری مذهبی فراهم کرده‌است.

۵۲	۲۲	۲۰	۲	۱	۳۰- حساسیت و دقت لازم پلیس در انجام مأموریت‌های امنیتی محوله، زمینه را برای تقویت زیرساخت‌های گردشگری مذهبی فراهم ساخته است.
----	----	----	---	---	--

همان‌طور که در جدول ۵ مشخص شده است، در فرضیه فرعی اول، بیشتر پاسخ‌دهندگان عراقی به سؤال ۱ (با استقرار پاسگاه‌های انتظامی در سطح شهرهای مرزی و راهنمایی مسافران و گردشگران و رفتار توأم با مسئولیت‌پذیری نیروهای انتظامی، تصویر مطلوبی از ایران نزد گردشگران مذهبی ایجاد شده است)، در فرضیه فرعی دوم، به سؤال ۱۳ (اطلاع‌رسانی موارد امنیتی از سوی پلیس ایران و عراق از طریق رسانه‌ها و مطبوعات به گردشگران، موجب تأمین امنیت زائران شده است) و در فرضیه فرعی سوم، به سؤال ۲۵ (دقت پلیس ایران و عراق در مأموریت و داشتن گشت در طول شبانه‌روز، سبب احساس امنیت در نزد زائران و گردشگران مذهبی شده است) جواب "کاملاً موافقم" داده‌اند.

آزمون فرضیه اصلی

فرضیه اصلی تحقیق بدین قرار است: تعاملات پلیس ایران و عراق از رهگذر تصویرسازی ایجابی از جنبه‌های رفتاری، اطلاع‌رسانی و امنیتی موجب تأثیر مثبت بر گردشگری مذهبی شده است.

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0 = \mu < 3 \\ H_1 = \mu \geq 3 \end{array} \right. \quad \text{فرضیه فوق به زبان آماری، به شکل زیر نوشته می‌شود:}$$

همان‌طور که در جدول ۶ آمده است، میانگین این متغیر با فاصله اطمینان ۹۵ درصدی بین ۳/۸۴۳ و ۴/۱۶۷ با مقدار مورد آزمون دارای ۱/۰۰۵ (۱/۰۰۵ = $\bar{x} - \mu$) می‌باشد؛ یعنی میانگین پاسخ به این متغیر ۴/۰۰۵ می‌باشد که حاکی از این است که بیشتر پاسخ‌دهندگان ایرانی و عراقی معتقدند که "تعاملات پلیس ایران و عراق از رهگذر تصویرسازی ایجابی از جنبه‌های رفتاری، اطلاع‌رسانی و امنیتی" موجب تأثیر مثبت بر گردشگری مذهبی شده است. سطح معناداری^۱ ۰/۰۰۰ و مقدار $T_{value} = ۱۲/۲۲۸$ که باید در سطح اطمینان ۰/۹۵ برابر با قدر مطلق ۱/۹۶ باشد نیز این امر را تأیید می‌کند. همچنین، می‌توان فاصله اطمینان برای

1- Significance

میانگین جامعه را برای متغیر تعاملات به صورت زیر نوشت:

$$0/843 \leq \mu \leq 4/167 \rightarrow 3/1167 \leq \mu \leq 3/843$$

جدول ۶: آزمون مقایسه میانگین تعاملات

مقدار مورد آزمون = ۳						
فاصله اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین نمونه با مقدار مورد آزمون	سطح معناداری (Sig)	درجه آزادی (df)	مقدار آماره t	تعاملات
حد بالا	حد پایین					
۱/۷۶۱	۰/۳۴۸	۱/۰۰۵	۰/۰۰۰	۱۹۳	۱۲/۲۲۸	تعاملات

بنابراین، فرضیه اصلی تحقیق، تأیید می شود.

آزمون فرضیه فرعی اول

فرضیه فرعی اول بدین قرار است: امنیت بر توسعه گردشگری مذهبی تأثیر دارد. همانند فرضیه قبل، برای آزمون این فرضیه، باید از آزمون t مستقل استفاده نمود. فرضیه فوق به زبان آماری به شکل زیر نوشته می شود:

$$\begin{cases} H_0 = \mu < 3 \\ H_1 = \mu \geq 3 \end{cases}$$

همان طور که در جدول ۷ آمده است، میانگین این متغیر با فاصله اطمینان ۹۵ درصدی ۳/۸۵۷ و ۴/۱۸۴ با مقدار مورد آزمون دارای اختلاف ۱/۰۲۱ ($\bar{x} - \mu = 1/021$) می باشد؛ یعنی میانگین پاسخ به این متغیر ۴/۰۲۱ می باشد که حاکی از این است که تعداد بیشتری از پاسخ دهندگان ایرانی و عراقی متغیر "امنیت" را عاملی مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی می دانند. سطح معناداری ۰/۰۰۰ و مقدار $T_{value} = 12/297$ که باید در سطح اطمینان ۰/۹۵ برابر با قدر مطلق ۱/۹۶ باشد نیز این امر را تأیید می کند. همچنین، می توان فاصله اطمینان برای میانگین جامعه را برای متغیر امنیت به صورت زیر نوشت:

$$0/857 \leq \mu \leq 4/184 \rightarrow 3/857 \leq \mu \leq 3/184$$

جدول ۷: آزمون مقایسه میانگین امنیت

مقدار مورد آزمون = ۳						
فاصله اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین نمونه با مقدار مورد آزمون	سطح معناداری (Sig)	درجه آزادی (df)	مقدار آماره t	متغیر
حد بالا	حد پایین					
۱/۱۸۴	۰/۸۵۷	۱/۰۲۱	۰/۰۰۰	۱۹۳	۱۲/۲۹۷	امنیت

بنابراین، فرضیه فرعی اول، پذیرفته می شود.

آزمون فرضیه فرعی دوم

فرضیه فرعی دوم بدین قرار است: پلیس ایران بر توسعه امنیت و توسعه گردشگری مذهبی در عراق تأثیر دارد.

همانند فرضیه قبل، برای آزمودن فرضیات فوق باید از آزمون t مستقل استفاده نمود. فرضیه فوق به زبان آماری، به شکل زیر نوشته می شود:

$$\begin{cases} H_0 = \mu < 3 \\ H_1 = \mu \geq 3 \end{cases}$$

همان طور که در جدول ۸ آمده است، میانگین این متغیر با فاصله اطمینان ۹۵ درصدی بین ۳/۷۹۹ و ۴/۱۴۰ با مقدار مورد آزمون دارای اختلاف ۰/۹۶۹ (۰/۹۶۹ - $\bar{x} - \mu$) می باشد؛ یعنی میانگین پاسخ به این متغیر ۳/۹۶۹ می باشد که حاکی از این است که تعداد بیشتری از پاسخ دهندگان ایرانی و عراقی متغیر "پلیس ایران" را عاملی مؤثر بر توسعه امنیت و توسعه گردشگری مذهبی در عراق می دانند. سطح معناداری ۰/۰۰۰ و مقدار $Tvalue = 11/210$ که باید در سطح اطمینان ۰/۹۵ برابر با قدرمطلق ۱/۹۶ باشد نیز این امر را تأیید می کند. همچنین، می توان فاصله اطمینان برای میانگین جامعه را برای متغیر پلیس ایران به صورت زیر نوشت:

$$0.799 \leq \mu - 3 \leq 1.140 \rightarrow 3.799 \leq \mu \leq 4.140$$

جدول ۸: آزمون مقایسه میانگین پلیس ایران

مقدار مورد آزمون = ۳						
فاصله اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین نمونه با مقدار مورد آزمون	سطح معناداری (Sig)	درجه آزادی (df)	مقدار آماره t	متغیر
حد بالا	حد پایین					
۱/۱۴۰	۰/۷۹۹	۰/۹۶۹	۰/۰۰۰	۱۹۳	۱۱/۲۱۰	پلیس ایران

بنابراین، فرضیه فرعی دوم، پذیرفته می‌شود.

آزمون فرضیه فرعی سوم

فرضیه فرعی سوم بدین قرار است: پلیس عراق بر توسعه امنیت و توسعه گردشگری مذهبی در عراق تأثیر دارد.

همانند فرضیه قبل، برای آزمودن فرضیات فوق باید از آزمون t مستقل استفاده نمود.

فرضیه فوق به زبان آماری، به شکل زیر نوشته می‌شود:

$$\begin{cases} H_0 = \mu < 3 \\ H_1 = \mu \geq 3 \end{cases}$$

همان‌طور که در جدول ۹ آمده است، میانگین این متغیر با فاصله اطمینان ۹۵ درصدی بین ۳/۹۷۶ و ۴/۲۷۲ با مقدار مورد آزمون دارای اختلاف ۱/۱۲۴ (۱/۱۲۴ = $\bar{x} - \mu$) می‌باشد؛ یعنی میانگین پاسخ به این متغیر ۴/۱۲۴ می‌باشد که حاکی از این است که تعداد بیشتری از پاسخ‌دهندگان ایرانی و عراقی متغیر "پلیس عراق" را عاملی مؤثر بر توسعه امنیت و توسعه گردشگری مذهبی در عراق می‌دانند. سطح معناداری ۰/۰۰۰ و مقدار $T_{value} = ۱۴/۹۶۸$ که باید در سطح اطمینان ۰/۹۵ برابر با قدرمطلق ۱/۹۶ باشد نیز این امر را تأیید می‌کند. همچنین، می‌توان فاصله اطمینان برای میانگین جامعه را برای متغیر پلیس عراق به صورت زیر نوشت:

$$۰/۹۷۶ \leq \mu - 3 \leq ۱/۲۷۲ \rightarrow ۳/۹۷۶ \leq \mu \leq ۴/۲۷۲$$

جدول ۹: آزمون مقایسه میانگین پلیس عراق

مقدار مورد آزمون = ۳						
فاصله اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین نمونه با مقدار مورد آزمون	سطح معناداری (Sig)	درجه آزادی (df)	مقدار آماره t	متغیر
حد بالا	حد پایین					
۱/۲۷۲	۰/۹۷۶	۱/۱۲۴	۰/۰۰۰	۱۹۳	۱۴/۹۶۸	پلیس عراق

بنابراین، فرضیه فرعی سوم، پذیرفته می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

تبدیل مرزهای جنگ به صلح، اجتناب از بازطرح اختلاف‌های تاریخی ایران و عراق، زمینه‌سازی سفرهای زیارتی برای اتکای ایران به قدرت نرم در عراق نوین، زمینه‌سازی برای همگرایی و عملی‌سازی آرمان جهانی "تشکیل امت واحد اسلامی" و اهتمام به بازتعریف هویت اسلامی و بهره‌مندی از کارکرد سرزمین‌زدایی سفرهای معنوی را باعث شده‌است. به همین دلیل، جمهوری اسلامی ایران که درصدد تحقق امت واحد اسلامی است، تلاش کرده‌است تا در سال‌های اخیر، از فرصت گردشگری دینی حاصل در روابط ایران و عراق نوین برای زمینه‌سازی امت واحد اسلامی - که به‌عنوان یکی از اصول پابرجای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تعریف شده‌است - بهره‌برد؛ زیرا از میان شاخص‌های نمادین و حیاتی، گردشگری تنها نمادی است که گستره جغرافیایی آن از مرزهای سیاسی کشور، تقسیمات اداری و قلمروی اقتدار قومی فراتر می‌رود و به منزله نمادی از هویت و تعاملات فرهنگی به چشم می‌آید؛ بنابراین، سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری مذهبی روند سرزمین‌زدایی و فراملی‌گرایی را شتاب می‌بخشد.

توسعه صنعت گردشگری در هر کشور، نشان از ثبات امنیت ملی در آن کشور است و نیز زمانی گردشگری در کشور رونق می‌یابد که توجه دولت آن برای تأمین امنیت گردشگری بیشتر شده‌باشد؛ بنابراین، گردشگری ارتباطی مستقیم با مقوله امنیت دارد؛ به ویژه گردشگری مذهبی در کشور ناامنی مانند عراق.

از آنجا که تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی تأثیر دارد، بنابراین، به‌طور غیرمستقیم می‌توان گفت که نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش عنابستانی و محمودی (۱۳۹۵)، خلیوند و همکاران (۱۳۹۵)، مکی و خدایی (۱۳۹۴)، شهبازپور و میرزایی (۱۳۹۴)، محمودیان و میرزازاده (۱۳۹۴)، دهشیری (۱۳۹۴)، فیروزجائیان گلوگاه و همکاران (۱۳۹۳)، دهشیری (۱۳۹۳)، هادیانی و همکاران (۱۳۹۲)، محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۲)، ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۰)، شاپورآبادی و سیزآبادی (۱۳۹۰)، مومنی و صرافی (۱۳۸۷)، ناتالیا و همکاران (۲۰۱۶)، هوی (۲۰۱۶)، کیم و همکاران (۲۰۱۵)، یزمایلو و همکاران (۲۰۱۴)، ایری و همکاران (۲۰۱۴) و آلمیدا گارسا و همکاران (۲۰۱۴) هم‌راستا است و هم‌راستا بودن این نتیجه، مهر تأییدی بر این است که تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی تأثیر دارد.

با تکیه بر نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش حاضر، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- ۱- ایجاد پلیس گردشگری دو طرفه، در تمام اماکن مذهبی؛
- ۲- ایجاد امنیت در بخش ترابری و حمل‌ونقل و راه‌های بین دو کشور؛
- ۳- نگاه جدی‌تر به مقوله تبادلات انتظامی بین دو کشور؛
- ۴- استفاده از نیروهای انتظامی هر دو کشور به‌طور هم‌زمان؛
- ۵- بهره‌گیری از آموزش‌های دوطرفه برای نیروهای انتظامی؛
- ۶- سرمایه‌گذاری و توجه به تبلیغات نسبت به وجود امنیت؛
- ۷- رسیدگی فوری به شکایات گردشگران خارجی در جهت جلب رضایتمندی آنها؛
- ۸- نظارت دقیق و کنترل‌شده بر عملکرد هتل‌ها، سیستم‌های حمل‌ونقل، آژانس‌های گردشگری، مراکز تجاری و... از طریق پلیس گردشگری؛
- ۹- هماهنگی و همکاری بیشتر در امور مربوط به گردشگری؛
- ۱۰- آموزش نیروهای انتظامی ایرانی مناسب با فرهنگ و زبان کشور عراق؛
- ۱۱- استفاده از نیروهای ایرانی که مدتی در کشور عراق کار و یا زندگی کرده‌اند؛
- ۱۲- افزایش نیروهای انتظامی داخلی در درگاه‌های مرزی در مناسبت‌های مختلف از جمله اربعین؛
- ۱۳- برگزاری دوره‌های آموزشی برای نیروهای انتظامی عراق در داخل ایران برای هماهنگی بیشتر با نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران؛

۱۴- ایجاد پایگاه‌هایی برای ایجاد امنیت گردشگری مذهبی در کشور عراق با حضور نیروهای انتظامی عراقی؛

۱۵- استفاده از فناوری‌های به‌روز توسط نیروهای انتظامی و پلیس عراق برای برقراری امنیت گردشگری در این کشور.

منابع فارسی

- ابراهیم‌زاده، عباسی؛ کاظم‌زاده، شمس‌الله؛ اسکندری‌ثانی، محمد (۱۳۹۰)، "برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری با تأکید بر گردشگری مذهبی؛ مطالعه موردی: شهر قم"، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۳، شماره ۷۶
- احمدی شاپورآبادی، محمدعلی و سبزوآبادی، احمد (۱۳۹۰)، «ظرفیت‌های توسعه گردشگری مذهبی - فرهنگی شهر قم»، فصلنامه مطالعات ملی، سال دوازدهم، شماره ۲
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای براستراتژی امنیت ملی، انتشارات علمی و فرهنگی
- جعفری صمیمی، احمد و خیره، شیدا (۱۳۹۴)، "اثر گردشگری مذهبی بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران"، فصلنامه فضای گردشگری، سال چهارم، شماره ۱۵
- خلیلوند، کلثوم؛ آرمان، خلیل؛ قاسمی، مالک (۱۳۹۵)، "نقش نیروی انتظامی در امنیت گردشگری؛ مطالعه موردی: استان ایلام"، دومین کنفرانس بین‌المللی ایده‌های نوین در کشاورزی، محیط زیست و گردشگری، اردبیل، موسسه حامیان زیست اندیش محیط آرمانی
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۳)، "بررسی نقش عوامل زمینه‌ای بر اهمیت توسعه گردشگری بین‌المللی"، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال سوم، شماره ۸
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۴)، "ارزیابی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی در ایران"، سال چهارم، شماره ۱۲
- رفیع، حسین و نیکروش، ملیحه (۱۳۹۲)، "دیپلماسی عمومی و قدرت نرم با تأکید بر قدرت نرم ایران در عراق"، پژوهشنامه روابط بین‌المللی، شماره ۱
- سازمان جهانی جهانگردی (۱۳۸۱)، برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای جهانگردی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- شهبازپور، احمد؛ میرزایی، علی (۱۳۹۴)، "تحلیلی بر نقش امنیت در توسعه گردشگری"، اولین همایش ملی علوم زمین و توسعه شهری، تبریز، شرکت کیان طرح دانش
- صادقی، سیدسعید و عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۹۰)، "بررسی عملکرد قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق جدید"، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و پنجم، شماره ۴
- عالیپور، یونس؛ ملکی، محمدحسن؛ فتحی، محمدرضا (۱۳۹۶)، "تعیین و اولویت‌بندی استراتژی‌های گردشگری مذهبی استان قم"، فصلنامه فضای گردشگری، سال ششم، شماره ۲۲
- عطایی، فرهاد؛ قادری کنگاوری، روح‌الله؛ ابراهیمی، نبی‌الله (۱۳۹۰)، "دیپلماسی عمومی و قدرت نرم؛ ایران و آمریکا در عراق جدید"، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره سوم، شماره ۴۱
- عنابستانی، علی‌اکبر و محمودی، حمیده (۱۳۹۵)، "بررسی تأثیر گردشگری مذهبی بر ارتقای

- کیفیت زندگی روستاییان؛ مطالعه موردی حوزه نفوذ گردشگاهی شهر مشهد"، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال پنجم، شماره ۱۸
- فیروزجاییان گلوگاه، علی اصغر؛ یوسفی، ندا؛ میرمحمدتبار، سیداحمد (۱۳۹۳)، «تحلیل کارکردی گردشگری مذهبی در ایران (فراتحلیلی از تحقیقات موجود)»، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال سوم، شماره ۸
- محمدی یگانه، بهروز؛ چراغی، مهدی؛ ولائی، محمد (۱۳۹۲)، "نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی؛ مطالعه موردی؛ روستای قچاق شهرستان میاندوآب"، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دوره ۱۳، شماره ۳۰
- محمودی، حمیده (۱۳۹۳)، "بررسی اثر گردشگری مذهبی بر اقتصاد روستایی؛ مطالعه موردی شهرستان مشهد و بینالود" (پایان نامه کارشناسی ارشد)، مشهد، دانشگاه فردوسی
- محمودیان، وحید و میرزازاده، فرامرز (۱۳۹۴)، "بررسی نقش صنعت توریسم مذهبی در تعمیق روابط میان کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور عراق"، نخستین کنفرانس بین‌المللی گردشگری، جغرافیا و باستان‌شناسی، تهران، مرکز همایش‌های توسعه ایران
- مکی، منوچهر و خدایی، مسعود (۱۳۹۴)، "امنیت و نقش آن در توسعه صنعت گردشگری"، کنفرانس ملی ایده‌های نو در گردشگری، جغرافیا و توسعه بومی، بوکان، شرکت پنام خط نوین
- موسوی، سیدمحمد؛ یاری، خدیجه؛ باغ‌فلکی، بتول؛ نیکجو، ایرج (۱۳۹۵)، "تأثیر برگزاری مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی در کشور و افزایش شور و اشتیاق بین مردم و بخصوص نوجوانان و نقش سازنده آن بر روی تربیت نسل ارزشی در کشور"، مجله مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی
- مومنی، مصطفی؛ صرافی، مظفر؛ خوزاتی، محمد (۱۳۸۷)، "ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی - فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلان شهر مشهد"، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱
- هادیانی، زهره؛ یاری، منیر؛ سبزی، برزو (۱۳۹۲)، «تعزیه به‌عنوان یکی از پتانسیل‌های گردشگری مذهبی»، نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا، سال هفدهم، شماره ۴۵
- هال، جکینز (۱۳۸۲)، سیاست‌گذاری جهانگردی، دفتر پژوهش‌های علمی و فرهنگی

منابع انگلیسی

- David, A. j. ; Tribe; P. ; Benckendorff, (2014), The Managerial Gaze: The Long Tail of Tourism Education and Research, First Published,
- Fernando, A. ; García, A. ; Balbuena, V. Rafael, C. M., (2014), Resident's Attitudes Towards the Impacts of Tourism, Tourism Management Perspectives, Volume 13, P. p.33-40.
- Holjevac, A. I. ,(2003), A Vision of Tourism and the Hotel Industry in the 21st Century. Hospitality Management.
- Hui, C.H. ,(2016), Reconfiguring Chinese Cultural Values and Their Tourism Implications, Tourism Management, No. 54: p.p. 230-242.
- Natalia, A. Ripley R. T.; Smite, B., (2016), Necessity of change in the system of care of Diseases and Tourism Education in Import Conditions. Master of Industrial and Organizational Psychology at Northern Kentucky University.
- Wonyoung, K. H. ; MunJun, M. ; Walker, D. , (2015), Evaluating the Perceived Social Impacts of Hosting Large-Scale Sport Tourism Events: Scale development and Validation, Journal Homepage, Tourism Management